

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЮРИДИЧНОЇ ФУТУРОЛОГІЇ

LEGAL BASIS OF ELECTRONIC BUSINESS IN UKRAINE IN VIEW OF LEGAL FUTURISM

Тополевський Р.Б.,
к.ю.н., доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

Львівський державний університет внутрішніх справ

Дзюбіна А.В.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій

Національний університет «Львівська політехніка»,

студент юридичного факультету

Львівський державний університет внутрішніх справ

Дзюбіна К.О.,

старший викладач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,

заступник завідувача кафедри

Національний університет «Львівська політехніка»,

студент юридичного факультету

Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-прикладних правових проблем щодо питання правового забезпечення ведення електронного бізнесу в Україні. Досліджено сутність та співвідношення понять «електронний бізнес», «електронна комерція», «електронна торгівля». Здійснено огляд нормативно-правової бази України у сфері регулювання електронного бізнесу. Виокремлено основні проблеми, пов'язані з недосконалістю законодавства у галузі електронної комерції. Розглянуто електронний бізнес з точки зору юридичної футурології.

Ключові слова: електронний бізнес, електронна комерція, електронна торгівля, електронний документ, електронний документообіг, електронний цифровий підпис, юридична футурологія.

Статья посвящена освещению одной из актуальных теоретико-прикладных юридических проблем по вопросу правового обеспечения ведения электронного бизнеса в Украине. Исследована сущность и соотношение понятий «электронный бизнес», «электронная коммерция», «электронная торговля». Проведен обзор нормативно-правовой базы Украины в сфере регулирования электронного бизнеса. Выделены основные проблемы, связанные с несовершенством законодательства в области электронной коммерции. Рассмотрен электронный бизнес с точки зрения юридической футурологии.

Ключевые слова: электронный бизнес, электронная коммерция, электронная торговля, электронный документ, электронный документооборот, электронная цифровая подпись, юридическая футурология.

This paper reveals and elucidates one of the most actual theoretical and applied problems in the sphere of e-business legal support in Ukraine. The essence and correlation of the concepts «e-business», «e-commerce» is investigated. An overview of the Ukrainian e-business regulatory framework and support is conducted. The main problems associated with legal gaps in the field of e-commerce are isolated. Rapid development of information environment promotes and stimulates the distance and virtual communications between a producer and a consumer, related to the transactions implementation in the sphere of goods (services) sales.

Growing awareness of business entrance urgency to the electronic markets is caused by the necessity to find new effective mechanisms of sales and promotion. This paper furthermore identifies the expediency of new effective sale mechanisms search through the relevant information exchange between producers, intermediaries and consumers, regardless of their territorial location using the Internet tools and issues. Inability to limit business processes with only traditional models has led to a strategy of virtual market space entering. The aforementioned prerequisites are the main reasons of an appearance of a qualitatively new business form such as «e-commerce».

It is clarified that the Law of Ukraine «On electronic commerce» contains certain disadvantages, ambiguous concepts interpretation and the lack of clearly defined mechanism of offense responsibility. At the same time this Law helped to increase Ukrainian citizens' confidence in electronic transactions conduction as a result of their equation to the transactions and contracts, which are made up in written form.

Some problems of electronic business are analyzed according to concept of legal futurism.

Key words: electronic business, electronic commerce, electronic trade, electronic document, electronic circulation of documents, electronic signature, legal futurism.

Сучасне конкурентне середовище спричиняє необхідність дотримання суб'єктами господарювання нових вимог ведення бізнесу. Стрімкий розвиток інформаційного середовища сприяє активізації дистанційних та віртуальних комунікацій між виробником та споживачем, пов'язаних зі здійсненням трансакцій у сфері купівлі-продажу товарів (послуг). Зростання усвідомлення необхідності виходу бізнесу на електронні ринки спричинене потребами пошуку нових ефективних механізмів збуту та просування. Такі можливості досягнення конкурентних переваг та активізації продажів надано сучасним Internet-середовищем, що сприяло безперешкодному обміну необхідною інформацією між виробником, посередником та

споживачем незалежно від їх територіального розташування. Неможливість обмеження процесів ведення бізнесу використанням лише традиційних моделей зумовила формування стратегій виходу на віртуальний ринковий простір. Вищезазначені передумови стали причиною появи якісно нової форми підприємництва – електронного бізнесу.

Разом із тим, проблема електронного бізнесу потребує більш широкого погляду, оскільки виходить власне за межі лише господарського права. Сучасне розуміння електронного бізнесу викликає необхідність осмислення цієї проблеми як з точки зору власне економіки, так і під кутом зору юридичної футурології. Саме необхідність

комплексного осмислення цього порівняно нового явища, його розвитку та особливостей правового регулювання, особливо в умовах стрімкого розвитку електронної інфраструктури, актуалізується у даному дослідженні.

Очевидно, що цей напрямок бізнесу буде стрімко розвиватися разом із розвитком сучасних інформаційно-комунікативних технологій. В цьому аспекті викликають інтерес окремі моменти розвитку електронного бізнесу під кутом зору юридичної футурології. Юридична футурологія розглядається як сукупність засобів осмислення та обговорення майбутнього розвитку певних правових явищ. Завдання юридичної футурології – передбачити такий розвиток і приготуватися до можливих змін правових підходів.

Метою статті є з'ясування особливостей правових заasad ведення електронного бізнесу в Україні, зокрема його футуристичного аспекту.

Питання електронного бізнесу постало внаслідок розвитку інформаційних комунікаційних технологій. Інакше кажучи, можна прогнозувати, що розвиток електронного бізнесу тісно пов'язаний з розвитком його технологічної бази.

Дослідження цієї тематики, як правило, чітко відображають цей зв'язок. Разом із тим, деякі дослідники наповняють на необхідності розмежування, власне, електронного бізнесу і бізнесу, для ведення якого використовуються комп'ютерні мережі.

На думку Тардаскіної Т. М., електронний бізнес – це вид економічної діяльності компанії, що здійснюється через комп'ютерні мережі з метою отримання прибутку; при цьому під електронною комерцією автор розуміє вид електронної комерційної діяльності з використанням інформаційних комунікаційних технологій [1, с. 24-25]. У даному випадку конкретизації та уточнення потребує тип економічної діяльності, який відповідатиме поняттю «електронний бізнес з використанням комп'ютерних мереж», оскільки практично усі бізнес-процеси сучасних компаній комп'ютеризовані.

Пушкар О. І. під електронним бізнесом розуміє комерційну діяльність, впроваджену на основі інформаційних технологій з метою створення інтегрованого ланцюжка доданої вартості, зазначаючи, що електронна комерція – це будь-які форми ділової угоди з використанням інформаційних мереж [2, с. 27]. На нашу думку, у тлумаченні даних понять відсутня основна складова, з метою якої здійснюється вищезазначена діяльність, а саме – отримання прибутку.

Згідно тлумачення Трубіна І. О., під електронним бізнесом розуміють будь-яку ділову активність, засновану на можливостях глобальних інформаційних мереж з метою перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що мають на меті створення прибутку, натомість електронна комерція – це суспільні відносини у сфері продажу товарів, надання послуг і виконання робіт із використанням засобів телекомунікації (електрозв'язку), зокрема Інтернету [3, с. 39].

Спільною позицією даних авторів є те, що електронна комерція є компонентом електронного бізнесу, однією з форм його ведення.

На нашу думку, під електронним бізнесом слід розуміти будь-яку ділову активність із використанням сучасних інформаційних мереж, метою якої є отримання прибутку. У той же час вважаємо за доцільне визначити поняття «електронна комерція» як компоненту електронного бізнесу, що полягає у продажі товарів (послуг) із використанням сучасних інформаційних мереж. Проте дискусійним залишається питання ідентифікації та детермінації електронного бізнесу на законодавчому рівні в Україні, оскільки в жодному нормативно-правовому акті не закріплено дане поняття. Натомість закріплено дефініцію однієї з його компонентів – електронної комерції.

Електронний бізнес значною мірою залежить від спрощення торгівлі за допомогою новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Необхідною залишається поява простого і достовірного, врегульованого законом способу ідентифікації особи в інформаційно-комунікаційних мережах. На сьогодні всі наявні рішення в Україні є достатньо складними для частини користувачів, а інша частина користувачів – побоюється використовувати інформаційні технології через імовірний ризик втрати коштів при перерахунках. Тим не менше протягом останніх років сама ідея електронного бізнесу в Україні набула стрімкого розвитку за допомогою створення масової системи переказів з боку окремих банків і формуванню ефективної мережі постачання товарів за допомогою новостворених компаній з експрес-доставки. Втім, було б помилковим вважати, що цього достатньо. Значного розвитку зазнали й інші сфери електронного бізнесу, зокрема пов'язані з наданням послуг. Однак, перспективи розвитку цієї сфери все ще зберігають свій потенціал. В цьому аспекті принципово важливим стає якісне та ефективне правове регулювання електронного бізнесу з врахуванням світових досягнень юридичної думки щодо регулювання електронного бізнесу з орієнтацією на майбутні перспективи.

Здійснення трансакцій із використанням мережі Internet має специфічні особливості, основними серед яких є такі:

- відсутність безпосереднього контакту між виробником, посередником та кінцевим споживачем;
- неможливість фіксування актів купівлі-продажу у документарній формі (чеками, договорами купівлі-продажу, видатковими накладними, рахунками тощо) у паперовому вигляді з підписами та мокрими печатками сторін тощо.

Зазначимо, що саме вимоги національного законодавства щодо необхідності представлення контрагентом таких документів тривалий час стримували розвиток електронного бізнесу в Україні.

Серед ключових моделей взаємодії учасників електронного ринку виділяють такі:

1. «B2B» (англ. «business to business») – за якої контрагентами-учасниками виступають суб'єкти господарювання.
2. «B2C» (англ. «business to consumer») – взаємодія між суб'єктами господарювання та споживачами.
3. «B2G» (англ. «business to government») – взаємовідносини суб'єктів господарювання з урядовими структурами.
4. «C2C» (англ. «consumer to consumer») – електронна торгівля між споживачами, не зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності.

Сегмент «B2B» є наймасштабнішим за обсягами продажів та характеризується торгівлею товарами, роботами, полугами між юридичними особами. Економічна та інформаційна взаємодія здійснюється між суб'єктами підприємництва, а кінцевий фізичний споживач не включається до вищезазначених процесів.

Особливістю сегменту «B2C» є орієнтація юридичної особи – виробника товарів та послуг на їх реалізацію кінцевому споживачеві – фізичній чи юридичній особі. Покупець, у свою чергу, здійснює трансакцію з метою задоволення особистих потреб, не маючи на меті подальший перепродаж товарів (послуг).

Виробництво товарів та надання послуг державним структурам суб'єктами підприємництва – юридичними особами та відповідна інформаційна взаємодія складають основу сегменту «B2G».

За умов моделі взаємодії «C2C» фізичні особи можуть продавати фізичним особам товари та надавати послуги через спеціалізовані Internet-майданчики, де відбувається відповідний інформаційний супровід.

В основі взаємодії основних учасників електронного ринку (продавців та покупців) превалує диспозитивна

модель поведінки, у той же час при взаємовідносинах з органами державної влади, що здійснюють контроль над діяльністю суб'єктів електронного бізнесу, – імперативна.

Електронна комерція в Україні регулюється такими нормативно-правовими актами: Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ), Господарським кодексом України (далі – ГКУ), Законами України «Про електронну комерцію», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про захист прав споживачів», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про телекомунікації», «Про електронний цифровий підпис», «Про захист персональних даних», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про рекламу», а також обов'язковими до виконання міжнародними договорами, що ратифіковані Верховною Радою України у встановленому законом порядку.

Згідно Закону України «Про електронну комерцію» поняття «електронна комерція» тлумачиться як відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [4]. Доцільно дослідити співвідношення понять «електронна комерція» та «електронна торгівля» у контексті їх тлумачення Законом України «Про електронну комерцію». Даний Закон розглядає електронну торгівлю як господарську діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупущо шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем [4]. Отже, «електронна торгівля» є компонентом більш широкого поняття «електронна комерція».

Доволі цікавим є питання ідентифікації механізму використання інформаційно-телекомунікаційних систем. У Законі України «Про електронну комерцію» відсутнє чітке визначення поняття «інформаційно-телекомунікаційна система», на основі використання якої функціонує сфера електронної комерції.

Частина 2 ст. 639 ЦКУ розглядає домовленість сторін щодо укладення договору з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, порівнюючи її до договору у письмовій формі. У даному випадку також має місце відсутність конкретного тлумачення поняття «інформаційно-телекомунікаційні системи» та регламентація дій, пов'язаних з їх використанням [5]. Механізм використання інформаційно-комунікаційних систем потребує конкретизації на законодавчому рівні, оскільки має надзвичайно важливе основоположне значення та є підґрунтям для порівняння правочину з його використанням до правочинів у письмовій формі.

Прийняття у 2015 р. Закону України «Про електронну комерцію», пропри певні недоліки, пов'язані з неповною конкретизацією понять та відсутністю чітко прописаного механізму відповідальності за правопорушення у даній сфері, сприяло підвищенню довіри громадян України до укладання електронних угод у середовищі Internet, внаслідок порівняння їх до викладених у письмовій формі.

Важливою передумовою активізації взаємодії між учасниками електронного бізнесу стало прийняття Закону України «Про електронний цифровий підпис». Даний Закон є регулятором взаємовідносин між сторонами з приводу використання під час укладання угод в Internet-середовищі електронного цифрового підпису, під яким розуміють вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача [6].

Ключовою при використанні електронного цифрового підпису для учасників електронного бізнесу в Україні є проблема інтероперабельності, тобто функціональної сумісності компонент, виданих різними центрами сертифікації ключів. Також особливої актуальності набуває проблема зовнішньої інтероперабельності – можливості ідентифікації зарубіжних електронних документів.

Попри вищезазначені проблеми, з моменту прийняття Закону України «Про електронний цифровий підпис» спостерігається позитивна динаміка у секторі «B2B», що пояснюється значним зростанням укладених онлайн-угод між суб'єктами господарювання на фоні підвищення рівня довіри до ведення електронного бізнесу.

Особливості ведення електронного документообігу на основі формування та використання електронних документів закріплено у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг». Даний Закон тлумачить електронний документ як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Під електронним документообігом Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» розуміє сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [7].

Важливим у юридичній площині є закріплення у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» правового статусу електронного документа, де вказано про незаперечність його юридичної сили при належному оформленні.

Активізації онлайн-трансакцій сприяло насамперед прийняття Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», у якому визначено загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні, поняття та загальний порядок проведення переказу коштів у межах України, встановлено відповідальність суб'єктів переказу, а також визначено загальний порядок здійснення нагляду за платіжними системами [8].

Основним аспектом, що потребує доопрацювання у даному Законі є встановлення правового статусу міжнародних платіжних систем в Україні (PayPal, GoogleWallet, ApplePay тощо). Недосконалість правових засад ведення електронного бізнесу в Україні спричиняє неможливість отримання вітчизняними фізичними та юридичними особами онлайн-платежів за експортованими товарами, роботи чи послуги через вищезазначені міжнародні платіжні системи. Це, у свою чергу, практично унеможливило експортні онлайн-продажі через такі міжнародні електронні майданчики як Ebay, Amazon та інші популярні міжнародні онлайн-сервіси у сфері електронного бізнесу.

Таким чином, проблема розвитку електронного бізнесу в Україні ставить питання щодо необхідності не лише врегулювання тих проблемних моментів, що сповільнюють або унеможливають ту чи іншу форму електронного бізнесу, але й необхідності зміни правової політики у цій сфері, яка б дозволяла прогнозувати основні тенденції розвитку сфери регулювання електронного бізнесу і максимально швидко реагувати на ці зміни. Це пов'язано з тим, що належне регулювання сфери електронного бізнесу не лише підвищує якість ведення бізнесу та комфортність економічної діяльності, а й дозволяє реагувати на появу нових способів економічного шахрайства із застосуванням інструментів інформаційно-комунікаційних технологій. Йдеться не лише про закріплення специфічних складів правопорушень, але й про здійснення профілактичної функції державою – інформування суспільства про появу таких способів.

Бум розвитку електронного бізнесу в Україні, очевидно, ще попереду і перш за все, транскордонний [9, с. 243].

До його основних наслідків слід віднести масове відкриття електронних магазинів як дублювання вже існуючих, спрощення доставки (у т. ч. і за допомогою роботів) тощо. Слід очікувати як відповідне правове регулювання таких дій, так і появу способів обходу цих норм права, а то й пряме їх порушення. Втім це не означає, що електронний бізнес варто заборонити. Навпаки, це виклик, відповіддю

на який має стати підвищення якості розробки законодавства з орієнтацією на перспективи розвитку електронного бізнесу і його масовий характер. Іншою потребою сьогодення є узгодження українського законодавства із нормами міжнародного комерційного права у цій сфері. А це, в свою чергу, тягне за собою необхідність підготовки правників відповідної спеціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тардаскіна Т. М. Електронна комерція : навчальний посібник / Т. М. Тардаскіна, Є. М. Стрельчук, Ю. В. Терешко. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. – 244 с.
2. Пушкарь А. И. Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратегии, механизмы) : научное издание / А. И. Пушкарь, Е. Н. Грабовский, Е. В. Пономаренко. – Х. : Изд. ХНЭУ, 2005. – 480 с.
3. Трубін І. О. Правові засади функціонування електронних грошей у сфері електронної комерції : монографія / І. О. Трубін. – К. : Алерта, 2013. – 136 с.
4. Про електронну комерцію : Закон України від 03 вересня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
6. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
8. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
9. Calliess Graf-Peter. The Future of Commercial Law : Governing Cross-Border Commerce / Graf-Peter Calliess // The Law of the Future and The Future of Law / Sam Muller, Stavros Zouridis, Morly Frishman and Laura Kistemaker (editors). – Oslo : Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2011. – P. 233–244.